

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Institut mezioborových studií Brno

Týrané dítě a pomoc pedagoga

Bakalářská práce

Vedoucí bakalářské práce:

PhDr. Tomáš Jilčík

Vypracovala:

Andrea Procházková

Brno 2010

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Týrané dítě a pomoc pedagoga“ zpracovala samostatně a použila jsem literaturu uvedenou v seznamu použitých pramenů a literatury, který je součástí této bakalářské práce.

Elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné.

V Brně dne 14. dubna 2010

.....

Podpis

Poděkování

Na tomto místě bych velmi ráda poděkovala PhDr. Tomáši Jilčíkovi za cenné rady, které mi poskytl jako vedoucí při zpracovávání této bakalářské práce.

Poděkování rovněž patří pedagogickým pracovníkům základních škol, kteří mi poskytli odborné konzultace. Jmenovitě bych chtěla poděkovat také paní JUDr. Michaele Kučerové, policejní komisařce zabývající se trestnou činností páchanou na dětech a mládeži, která mi umožnila odbornou stáž na pracovišti, poskytla mi cenné informace a uvedla do problematiky.

Obsah

Úvod	3
1. Teoretická východiska	4
1.1. Z historie násilí páchaného na dětech	4
1.2. Syndrom CAN (Child Abuse and Neglect)	5
1.3. Formy týrání a životní následky	6
1.4. Týrané děti a týrající rodiče	10
2. Česká právní úprava ve vztahu k týrání dětí	12
2.1. Trestní zákon	12
2.2. Zákon o sociálně-právní ochraně dětí	15
2.3. Zákon o rodině	16
3. Pomoc týraným dětem	18
3.1. Pomoc rodiny	19
3.2. Pomoc lékařů	20
3.3. Pomoc orgánů sociálně-právní ochrany dětí	21
3.4. Neziskové organizace a linky důvěry	22
4. Pedagog a dítě se syndromem CAN v praxi	23
4. 1. Možnosti vymezeny v zákoně	24
4. 2. Prevence na školách	25
4.3. Informovanost učitelů	26
4.4. Konkrétní případ z Brna	27
<i>Kasuistika, výpověď třídní učitelky, výsledky psychologického vyšetření</i>	
5. Pomoc učitelům	30
5.1. Tahák pro učitele	31
5.2. Seminář a beseda	32
5.3. Materiál pro děti	33

Závěr	34
Resumé	35
Anotace	36
Anotace	36
Klíčová slova	36
Annotation	36
Keywords	36
Použitá literatura	37

Úvod

Mravnostní a násilná trestná činnost zejména páchaná na dětech patří k nejhorším a nejzávažnějším deliktům vůbec. Týrání a sexuální zneužívání dětí se stalo v posledních letech velice často medializovaným a diskutovaným tématem. Vzhledem k tomu, že pracuji na tiskovém oddělení Policie České republiky, jsem o těchto případech podrobně informována. Jen v Jihomoravském kraji bylo řešeno za posledních pět let hned několik závažných kauz, které byly středem zájmu médií (viz. kuřimská kauza týraných chlapců, sexuální zneužívání dvojčat z Brna, či stále nedořešený případ vyškovských pěstounů obviněných z týrání).

Nepochybně se jedná o problém celosvětový a studie odborníků ukazují, že jen v České republice je týráno až čtyřicet tisíc dětí a kolem padesáti dětí, zejména kojeneckého věku, ročně na následky týrání a celkově špatného zacházení umírá. Bohužel i tato čísla jsou orientační a zejména psychicky týraných a sexuálně zneužívaných dětí, může být daleko více.

Aktuálnost problému je hlavním důvodem ke zpracování mé bakalářské práce. Mým cílem je nejen informovat o tomto sociálně patologickém jevu, ale také ukázat, jak se na problematiku týrání dívají pedagogičtí pracovníci a jakou úlohu ve skutečnosti při odhalování případů týrání mají právě učitelé. Podle mého názoru je právě učitel dítěti nejbližší hned po rodičích. Učitel je s dítětem v každodenním kontaktu a má tak možnost si nejlépe všimnout nezvyklého chování či dalších příznaků nasvědčujících, že v rodině dochází k některé z forem týrání. Na základě mých dosavadních zkušeností se ovšem domnívám, že učitelé stále nejsou dostatečně informováni o postupech, jak takové situace řešit.

Součástí mé práce je jeden aktuální případ, kdy třídní učitelka odhalila několikaleté týrání žákyně vlastní matkou. O jak složitý proces z pohledu učitelky se jednalo odhaluje rozhovor, který je v mé práci uveden. Z dalších rozhovorů, které byly v rámci praktické části s několika učiteli provedeny, jsem zjišťovala zejména zkušenosti a názory pedagogů v souvislosti s řešením případů týraných, zanedbávaných a zneužívaných dětí.

1. Teoretická východiska

První kapitola je věnována teorii a zahrnuje vysvětlení základních pojmů, které jsou nezbytně důležité pro orientaci v problematice týrání dětí. Máme-li dětem pomáhat je nutné umět rozlišit, co je, a co není týrání, zanedbávání či zneužívání, znát formy týrání a možné projevy chování dítěte, které signalizují, že v rodině není vše v pořádku.

1.1. Z historie násilí páchaného na dětech

Chceme-li nahlédnout pod pokličku nepatřičného chování vůči dětem, je třeba se ohlédnout také za minulostí a uvědomit si v jakém postavení bylo dítě v historii a v jakém je dnes. Je obecně známo, že po staletí existovalo ve společnosti nepsané právo dospělého člověka zacházet se svým dítětem podle svého uvážení. Odkládání či zabíjení dětí bylo ve starověkých kulturách jedním ze způsobů, jak se zbavit nežádoucích dětí (například postižených či určitého pohlaví), nebo pouze omezit počet dětí v rodině.

Jak uvádí doc. MUDr. Jaroslav Slaný, CSc. ve své publikaci Syndrom CAN z roku 2008: *„Nejde jen o fyzickou likvidaci dítěte, jde také o jeho postavení v rámci tehdejší společnosti - dítě nemělo prakticky po téměř celou dobu existence lidské společnosti **právní i faktickou subjektivitu** - v antickém Římě bylo novorozené dítě společensky přijato do rodiny, a tím mu umožněno vůbec žít dál, až tím, že otec dal gesticky najevo, že dítě je jeho a že ho přijímá“*. Lze tedy říci, že v raných dobách bylo dítě považováno spíše za věc než živou bytost.

Historické prameny uvádí, že průlom nastal až v 17. století za působení Jana Ámose Komenského, který začal pojímat dítě a jeho výchovu poněkud odlišněji než bylo do té doby obvyklé. Nicméně výraznější změny nastávají až v 19. století, kdy se projevují snahy chránit dítě před nejrůznějšími formami násilí. V Anglii vzniká Národní společnost prevence proti krutostem na dětech (National Society for the Prevention of the Cruelty to Children).

Následně 20. století bývá označováno jako „století dítěte“ a důsledky špatného zacházení s dítětem se začínají zabývat lékaři. V 60. letech popsal americký pediatr Henry Kempe ve své práci „The Battered Child“ poprvé syndrom bitého dítěte a poukázal na nutnost interdisciplinární spolupráce při diagnostice, terapii a prevenci.

Následovala **Úmluva o právech dítěte**, která byla přijata valným shromážděním OSN v New Yorku 20. listopadu 1989 a ratifikovalo ji 193 států. V úmluvě se konstatuje, že *„v zájmu plného a harmonického rozvoje osobnosti musí dítě vyrůstat v rodinném prostředí, v atmosféře štěstí, lásky a porozumění“*.

V současné době je v odborné literatuře syndrom zneužívaného a zanedbávaného dítěte pod zkratkou CAN - Child Abuse and Neglect, o kterém bude blíže psáno v následujících kapitole.

Foto: <http://www.stopdetskepraci.cz/index.php?id=174&idp=204>

1.2. Týrání a syndrom CAN (Child Abuse and Neglect)

Za "týrání" ve smyslu trestního zákoníku se považuje zlé nakládání se svěřenou osobou, vyznačující se vyšším stupněm hrubosti a bezcitnosti a určitou trvalostí, které postižená osoba pro jeho krutost, bezohlednost nebo bolestivost pociťuje jako těžké příkoří. Trvalost pachatelova jednání je nutno posuzovat v závislosti na intenzitě zlého nakládání; není nutné, aby šlo o jednání soustavné ani aby vznikly následky na zdraví.

V současné době se užívá zkratka **CAN = Child Abuse and Neglect** v českém překladu se jedná o "**syndrom týraného, zanedbávaného a zneužívaného dítěte**".

Definici syndromu CAN vypracoval v roce 1992 zdravotní výbor Rady Evropy a jejím účelem bylo sjednotit a upřesnit pohled na tuto problematiku. (Š. Gjuríčová, J. Kocourková, J. Koutek: "*Podoby násilí v rodině*". Vyšehrad, Praha 2000, s. 16).

Syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte (CAN) je tedy definován jako nenáhodné preventabilní, vědomé (příp. i nevědomé) chování dospělého vůči dítěti, jež je v dané společnosti nepřijatelné či odmítané a poškozují tělesný, duševní a sociální status a vývoj dítěte, případně způsobuje jeho smrt. (J. Slaný: "*Syndrom CAN*". Ostravská univerzita v Ostravě, Zdravotně sociální fakulta, Ostrava 2008, s. 14).

1.3. Formy týrání a životní následky

❖ Formy týrání

Tělesné týrání definovala Zdravotní komise Rady Evropy v roce 1992 jako tělesné ublížení dítěti anebo nezabránění ublížení či utrpení dítěte, včetně úmyslného otrávení nebo udušení dítěte, a to tam, kde je určitá znalost či důvodné podezření, že zranění bylo způsobeno anebo že mu vědomě nebylo zabráněno. Jako další formy násilí na dětech lze označit případy opaření, utopení apod.

Pohlavní zneužívání je nepřipustné vystavení oběti pohlavnímu kontaktu. U dětí pak zahrnuje jakékoliv pohlavní dotýkání, pohlavní styk či vydírání dítěte sexuálním kontaktem. Pohlavní týrání lze dále dělit na bezdotykové (pasivní účast na sexuálních hrátkách, obnažování těla včetně genitálií, promítání pornografického materiálu dětem apod.) a kontaktní, při kterém dochází k jakémukoliv sexuálnímu kontaktu, aniž by muselo dojít k pohlavnímu styku či pohlavnímu ukojení pachatele. (J. Chmelík a kol.: "*Mravnost, pornografie a mravnostní kriminalita*". Portál, Praha 2003, s. 50).

Citové týrání zahrnuje takové chování dospělé osoby, které má vážný negativní vliv na citový vývoj dítěte a vývoj jeho chování. Je typické pro vydírání a zastrašování oběti agresorem. Citové týrání může mít formu verbálních útoků na sebevědomí dítěte, opakované ponižování dítěte či jeho zavrhování. Vystavování dítěte násilí nebo vážným konfliktům doma, násilná izolace, omezování pohybu dítěte, odepíráním potravy, ponižujícími životními podmínkami. (J. Chmelík a kol.: *"Mravnost, pornografie a mravnostní kriminalita"*. Portál, Praha 2003, s. 50).

Zanedbávání je pojímáno jako jakýkoliv nedostatek péče, který způsobuje vážnou újmu vývoji dítěte a nebo ohrožuje dítě. Může se jednat o zanedbávání výchovy a vzdělání, kdy dítě nemá možnost, aby dosáhlo naplnění svého vzdělanostního potenciálu. Můžeme také rozpoznat zanedbávání tělesné či citové.

(Š. Gjuričová, J. Kocourková, J. Koutek: *"Podoby násilí v rodině"*. Vyšehrad, Praha 2000, s. 17).

Systémové týrání (druhotné ponižování) je dalším týráním, anebo zanedbáváním dětí a je ublížení jejich rodinám, kterému lze zabránit. Je to týrání, které je způsobeno systémem (institucemi), který byl založen pro pomoc a ochranu dětí a jejich rodin.

Příklady systémového týrání:

- dítěti je upřeno právo na informace,
- je mu upřeno právo být slyšeno,
- dítě je neprávem odděleno od rodičů,
- špatná péče o dítě v zařízení,
- trauma dítěte způsobené necitlivými či opakovanými lékařskými prohlídkami,
- úzkost způsobená dítěti v rámci jeho kontaktu se soudním systémem (protahovaná slyšení či poškozování dítěte zkušenostmi, které podstupuje jako svědek),
- odepření rodičovských práv na informace o dítěti a účast na rozhodování, kdykoli je to pro dobro dítěte,
- nedostatečné služby na pomoc týranému či zneužívanému dítěti.

(Š. Gjuričová, J. Kocourková, J. Koutek: *"Podoby násilí v rodině"*. Vyšehrad, Praha 2000, s. 17-18).

Komerční sexuální zneužívání dětí (Commercial Child Sexual Abuse) je definováno jako použití dítěte pro sexuální účely za peníze nebo odměnu.

V *Usnesení vlády České republiky ze dne 3. září 2008 č. 1139* k Národní strategii prevence násilí na dětech v České republice na období 2008 - 2018, jsou uvedeny tři formy sexuálního zneužívání - dětská prostituce, dětská pornografie a obchod s dětmi.

Další zvláštní formou syndromu CAN je **Münchhausenův syndrom v zastoupení (by proxy)**.

„Je to situace, kdy rodiče nechávají své dítě opakovaně vyšetřovat a léčit, často velmi agresivními a intenzivními způsoby, přičemž vyvolávající příčina domnělé nemoci je buď zcela smyšlena, nebo je to způsob agrese dospělého vůči dítěti v rámci syndromu CAN.“ (J. Slaný: *"Syndrom CAN"*. Ostravská univerzita v Ostravě, Zdravotně sociální fakulta, Ostrava 2008, s.16).

❖ **Životní následky**

Odborná literatura uvádí, že u dětí, které byly vystaveny jakékoliv formě týrání se může rozvinout tzv. **PTSP (Post Traumatic Stress Disorder)** = v českém překladu **"posttraumatická stresová porucha"**. Jedná se o soubor obtíží, které vznikají po prožitém traumatu, ať již fyzickém, sexuálním, tak i psychickém. Tyto obtíže mají následně vliv na chování a celkový vývoj dítěte, jeho školní přizpůsobivost, sociální chování, mezilidské vztahy i pro mezigenerační přenos násilí. Traumatizující události vryté do paměti se dítěti vrací prostřednictvím záblesků vzpomínek vyvolaných okolnostmi (tzv. flash-back), které onu událost připomínají například během hry nebo i ve snech.

Podle Vyhlídalové, P., (Bílý kruh bezpečí, 1996) probíhá reakce na traumatizující situaci v několika na sebe navazujících fázích:

1. Šok, náraz

Tato fáze nastává bezprostředně po útoku. Je provázena zmateným chováním nebo naopak ztrnutím, ztuhnutím strachem, které je posléze nahrazeno rovněž zmateným chováním. Oběť se nejen zmateně chová, ale také se tak cítí. Nemůže uvěřit tou, co právě prožila, že je něco takového vůbec možné. Toto období může trvat od několika hodin po několik dní. Trauma je obvykle hlubší, jedná-li se o násilí tělesné.

2. Reakce, nastupující adaptace

Oběť se začíná postupně vyrovnávat s novou situací. Její chování je ještě plné emočních zvrátů, ale už se projevují první pokusy o rozumový náhled na situaci. V chování traumatizované osoby lze pozorovat dvě základní tendence. Pro první je typické, že člověk se k prožité události stále znovu vrací, mluví o ní, znovu prožívá negativní emoce s ní spojené. Druhá tendence je opačná. Oběti nechtějí o prožitém utrpení vůbec hovořit, stahují se do sebe, snaží se skrýt své přirozené pocity. Adaptace na prožitou událost je postupná, člověk se jen pomalu smiřuje se vzniklou situací. Původní pocity zoufalství a smutku jsou nahrazovány pochopením a rozumovým zpracováním celé události. Trvání této fáze je opět individuálně odlišné, v obzvláště těžkých případech může trvat i rok.

3. Konečná adaptace, nová orientace

Podstatou této fáze je psychická reorganizace osobnosti oběti. Člověk se znovu sebere, jeho pocity už nejsou vázány na prožitou událost, vzpomínky pomalu ztrácejí svůj emocionální náboj. Někdy je patrná snaha o bagatelizaci celé události. Postupně se oběť vrací ke svému více méně normálnímu způsobu života. Na prožité trauma však nikdy zcela nezapomene.

Osoba, která prožila traumatický stres může čelit celé řadě obtíží, které se promítají do všech oblastí života.

1.4. Týrané děti a týrající rodiče

❖ Týrané děti

Jak uvádí server www.fod.cz (Fond ohrožených dětí), týrané děti nejsou zpravidla schopny na jednání svých rodičů upozornit a přivolat si pomoc - nejen pro svůj útlý věk nebo strach z následků "žalování" na rodiče, na kterých jsou existenčně a často i citově závislé, ale i proto, že takové jednání považují většinou za normální, protože jiné nezažily.

Pro děti je totiž velmi obtížné si připustit, že jejich rodiče je nemají rádi, že jsou jim lhostejné nebo dokonce na obtíž, proto často vinu hledají u sebe. Mnohem snesitelnější je představa, že rodiče se tak chovají proto, že ony jsou zlobivé a špatné a nic jiného si nezaslouží.

Podle doc. MUDr. Jaroslava Slaného, CSc. se jako rizikové děti jeví zejména:

- děti problémové (lehká mozková dysfunkce, specifické poruchy učení, děti neklidné, instabilní, úzkostné),
- děti s tzv. "syndromem obětního beránka", kdy dítě přitahuje svojí osobností, chováním na sebe agresi, šikanu okolí v rodině, či škole a kolektivech vůbec,
- děti mentálně či jinak retardované, což vyvolává frustraci ze strany rodičů vzhledem k očekávaným výkonům dítěte a děti artistické,
- děti sociálně obtížně přizpůsobivé
- děti nechtěné („Být nechtěný je to nejhorší, co může člověka potkat!" Matka Tereza z Kalkaty).

Foto: fotobanka Profimedia

Rozpoznat zda dítě trpí syndromem CAN je v některých případech velice složité, zejména jedná-li se o týrání jiné, než fyzické. U dětí psychicky týraných se objevují nevysvětlitelné

teploty, bolesti břicha, bolesti hlavy, pomočování, zvracení. S obdobnými příznaky se setkáváme také u dětí sexuálně zneužívaných, kdy se často objevuje také asociální chování a pokusy o útěk z domova. U zanedbávaných dětí je charakteristická retardace vývoje, absence dítěte při pozvání na systematickou prohlídku, absence při očkovacích programech, vyšší úrazovost apod.

❖ Týrající rodiče

Policejní komisařka JUDr. Michaela Kučerová, která se specializuje na trestnou činnost páchanou na dětech a mládeži uvádí, že do skupiny týrajících rodičů patří asociální osobnosti často již s bohatou trestní minulostí a mnohdy závislí na alkoholu nebo drogách.

Z druhé strany bývají mezi pachateli rodiče navenek velice spořádaní ovšem osobnostně nevyzrálí, s osobními problémy, neschopní empatie a rodiče přetěžovaní. *„Na své děti kladou nepřiměřené nároky a za nesplnění úkolů je tvrdě trestají“.*

Do rizikových skupin patří dospělí duševně nemocní, mentálně retardovaní, nebo vyznávající odlišný životní styl. Rizikové jsou i situace, když „dětí mají děti“.

Praxe také potvrzuje, že rodiče, kteří týrají své děti, většinou sami byli v dětství týráni. Jde o patologický model rodičovského chování, který se často přenáší do dalších generací.

❖ Rizikové situace

Podle psychologů k týrání dětí mohou mnohdy vést i nejrůznější okolnosti, které rodiče nezvládají a dítě se tak stává obětí rodičů, kteří nejsou schopni si poradit se svými problémy. Z pohledu rodinné situace a rodinných vztahů můžeme hovořit například o situaci, kdy se dítě narodí jako nechtěné, dítě se narodí nezletilým rodičům, rodičům alkoholiků nebo bezdomovců apod. O týrání lze v jistém slova smyslu hovořit i v případech rozvodu rodičů, kdy začnou tzv. tahanice o dítě.

Z pohledu širších společenských souvislostí se mohou jako rizikové situace jevit i například skutečnosti, že dítě patří do etnické skupiny či jiné minority, dítě žije v chudobě, kdy oba rodiče jsou nezaměstnaní.

2. Česká právní úprava a syndrom CAN

Zákony upravující problematiku syndromu CAN

- Zákon č. 104/1991 Sb. Úmluva o právech dítěte
- Všeobecná deklarace lidských práv, čl. 16
- Listina základních práv a svobod, součást Ústavního pořádku ČR
- Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník
- Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)
- Zákon č. 200/1990 Sb., o přestupcích, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 273/2008 Sb., o Policii České republiky
- Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, novela 234/1992 Sb.
- Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělání
- Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů

2.1. Trestní zákoník

V České republice nabyl dne 1.1.2010 účinnosti nový **Trestní zákoník č. 40/2009 Sb.**, který zakotvuje oznamovací povinnost (§ 368 **Neoznámení trestného činu**) mimo jiné i pro trestné činy týkající se týrání a sexuálního zneužívání dětí.

Trestného činu se dopustí také osoba, která se hodnověrným způsobem dozví, že jiný připravuje nebo páchá trestný čin a tomuto nezabrání (§ 367 **Nepřekažení trestného činu**). (*Výčet trestných činů - viz. Trestní zákoník*)

Osoba, která neučiní oznámení a spáchání nebo dokončení takového činu nepřekazí, se tak sama dopouští trestného činu s možným trestem odnětí svobody až na tři léta. Oznámení je nutno učinit orgánům činným v trestním řízení - policii nebo státnímu zastupitelství.

Skutkové podstaty některých trestných činů

§ 187 Pohlavní zneužití

- 1) Kdo vykoná soulož s dítětem mladším patnácti let nebo kdo jej jiným způsobem pohlavně zneužije, bude potrestán odnětím svobody na jeden rok až osm let.

- 2) Odnětím svobody na dvě léta až deset let bude pachatel potrestán, spáchá-li čin uvedený v odstavci 1 na dítěti mladším patnácti let svěřeném jeho doзору, zneužívaje jeho závislosti nebo svého postavení a z něho vyplývající důvěryhodnosti nebo vlivu.

- 3) Odnětím svobody na pět až dvanáct let bude pachatel potrestán, způsobí-li činem uvedeným v odstavci 14 těžkou újmu na zdraví.

- 4) Odnětím svobody na deset až osmnáct let bude pachatel potrestán, způsobí-li činem uvedeným v odstavci 1 smrt.

- 5) Příprava je trestná.

§ 198 Týrání svěřené osoby

- 1) Kdo týrá osobu, která j v jeho péči nebo výchově, bude potrestán odnětím svobody na jeden rok až pět let.

- 2) Odnětím svobody na dvě léta až osm let bude pachatel potrestán,
 - a) spáchá-li čin uvedený v odstavci 1 zvlášť surovým nebo trýznivým způsobem,

- b) způsobí-li takovým činem těžkou újmu na zdraví,
- c) spáchá-li takový čin nejméně na dvou osobách,
- d) páchá-li takový čin po delší dobu.

3) Odnětím svobody na pět až dvanáct let bude pachatel potrestán, způsobí-li činem uvedeným v odstavci 1

- a) těžkou újmu na zdraví nejméně dvou osob, nebo
- b) smrt.

§ Týrání osoby žijící ve společném obydlí

(1) Kdo týrá osobu blízkou nebo jinou osobu žijící s ním ve společném obydlí, bude potrestán odnětím svobody na šest měsíců až na čtyři léta.

(2) Odnětím svobody na dvě léta až osm let bude pachatel potrestán,

- a) spáchá-li čin uvedený v odstavci 1 zvláště surovým nebo trýznivým způsobem,
- b) způsobí-li takovým činem těžkou újmu na zdraví,
- c) spáchá-li takový čin nejméně na dvou osobách, nebo
- d) páchá-li takový čin po delší dobu.

(3) Odnětím svobody na pět až dvanáct let bude pachatel potrestán způsobí-li činem uvedeným v odstavci 1

- a) těžkou újmu na zdraví nejméně dvou osob, nebo
- b) smrt.

Další související paragrafy z TZ:

§ 169 Svěření dítěte do moci jiného

§ 193 Zneužití dítěte k výrobě pornografie

§ 195 Opuštění dítěte nebo svěřené osoby

§ 201 Ohrožování výchovy dítěte

2.2. Zákon o sociálně-právní ochraně dětí

Činnost Orgánu sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD) je vymezena v zákoně č. 359/1999 Sb. a spočívá v ochraně práva dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu, ochraně oprávněných zájmů včetně ochrany jmění dítěte působení, které směřuje k obnovení narušených funkcí v rodině.

Předním hlediskem sociálně-právní ochrany je zájem o blaho dítěte!

§6

Sociálně-právní ochrana se zaměřuje na děti:

- jejichž rodiče zemřeli
- jejichž rodiče neplní povinnosti plynoucí z rodičovské zodpovědnosti
- jejichž rodiče nevykonávají nebo zneužívají práva plynoucí z rodičovské zodpovědnosti
- které byly svěřeny do péče jiné fyzické osoby a pokud tato osoba neplní řádně povinnosti
- jejichž rodiče vedou zahálčivý nebo nemravný život (záškoláctví, alkohol, drogy)
- které se dopouští útěků z domova
- na kterých byl spáchán trestný čin

Výše uvedené skutečnosti jsou opakovaného charakteru a zvýšené intenzity.

§4

(1) Sociálně-právní ochranu zajišťují orgány sociálně-právní ochrany, jimiž jsou

- a) krajské úřady,
- b) obecní úřady obcí s rozšířenou působností,
- c) obecní úřady,
- d) ministerstvo,
- e) Úřad.

(2) Sociálně-právní ochranu dále zajišťují

- a) obce v samostatné působnosti,
- b) kraje v samostatné působnosti,

- c) komise pro sociálně-právní ochranu dětí,
- d) další právnické a fyzické osoby, jsou-li výkonem sociálně-právní ochrany pověřeny,

2.3. Zákon o rodině

Zákon o rodině obsahuje úpravy vztahující se k problematice domácího násilí a syndromu CAN.

§ 43

(1) Vyžaduje-li to zájem na řádné výchově dítěte, může soud, neučinil-li tak orgán sociálně-právní ochrany dětí, učinit tato opatření:

napomene vhodným způsobem nezletilého, jeho rodiče a osoby, kteří narušují jeho řádnou výchovu;

stanoví nad nezletilým dohled a provádí jej za součinnosti školy, občanských sdružení v místě bydliště nebo na pracovišti;

uloží nezletilému omezení, která zabrání škodlivým vlivům na jeho výchovu, zejména návštěvu podniků a zábav pro nezletilého vzhledem k jeho osobě nevhodných.

(2) Učinil-li orgán sociálně-právní ochrany dětí opatření uvedené v odstavci 1, nepotřebuje schválení soudu. Měnit nebo rušit taková opatření může orgán, který je učinil.

§ 44

(1) Brání-li rodiči ve výkonu jeho rodičovské zodpovědnosti závažná překážka a vyžaduje-li to zájem dítěte, může soud pozastavit výkon rodičovské zodpovědnosti.

(2) Nevykonává-li rodič řádně povinnosti vyplývající z rodičovské zodpovědnosti a vyžaduje-li to zájem dítěte, soud jeho rodičovskou zodpovědnost omezí; přitom vždy konkrétně vymezí rozsah práv a povinností, na které se omezení vztahuje.

(3) Zneužívá-li rodič svou rodičovskou zodpovědnost nebo její výkon nebo ji závažným způsobem zanedbává, soud jej rodičovské zodpovědnosti zbaví.

(4) Dopustil-li se rodič úmyslného trestného činu proti svému dítěti či ke spáchání trestného činu své dítě mladší patnácti let použil, popřípadě se dopustil trestného činu jako spolupachatel, návodce či pomocník k trestnému činu spáchanému jeho dítětem, soud vždy posoudí, zda tu nejsou důvody pro zahájení řízení o zbavení rodičovské zodpovědnosti.

(5) Vyživovací povinnost rodiče vůči dítěti rozhodnutím soudu podle předchozích odstavců nezaniká.

§ 45

(1) Vyžaduje-li to zájem dítěte, může soud svěřit dítě do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče, jestliže tato osoba poskytuje záruku jeho řádné výchovy a se svěřením dítěte souhlasí. Při výběru vhodné osoby dá soud přednost zpravidla příbuznému dítěte.

(2) Dítě je možno svěřit i do společné výchovy manželů. Zemře-li jeden z manželů, zůstává dítě ve výchově druhého manžela. Po rozvodu manželů rozhodne soud o výchově dítěte; do rozhodnutí soudu společná výchova trvá.

(3) Do výchovy jen jednoho manžela je možno dítě svěřit pouze se souhlasem druhého manžela. Tohoto souhlasu není třeba, jestliže druhý z manželů pozbyl způsobilosti k právním úkonům nebo je-li opatření tohoto souhlasu spojeno s překážkou těžko překonatelnou.

(4) Při rozhodnutí o svěřením dítěte do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče vymezí soud rozsah jejich práv a povinností k dítěti.

3. Pomoc týraným dětem

Posoudit frekvenci výskytu syndromu CAN je velice obtížné a přesná statistika týraných dětí v podstatě neexistuje. Právě u tohoto jednání je mimořádně vysoké procento skryté kriminality. Odhaduje se, že obdobně jako i v jiných evropských zemích je u nás týráno jedno až dvě procenta dětské populace mladší patnácti let. Odborníci odhadují, že ročně na následky týrání a špatné péče u nás umírá kolem padesáti dětí. (www.fod.cz)

Ministerstvo vnitra České republiky uvádí, že statistické údaje se liší od počtu policíí evidovaných případů o desetinásobky zjištěného stavu.

Kdo může pomoci?

Postoj veřejnosti k násilnostem páchaným na dětech je sice negativní, ale převážně pasivní. Lidé se snaží vyhnout nepříjemnostem a mnozí také vnímají týrání jako něco vzdáleného, s čím se ve své blízkosti nemohou setkat. Podle Zuzany Baudyšové ředitelky nadace Naše dítě která byla založena 1. října 1993 jako nezisková organizace s posláním pomáhat dětem, které se ocitly v krizi a obtížných životních situacích, se týrání a obzvláště sexuální zneužívání dětí objevuje napříč všemi společenskými vrstvami, což potvrzují také případy řešené policíí. (www.nasedite.cz)

Obecně lze říci, že jakékoliv nestandardní projevy chování dítěte by měly vzbudit zájem o zjištění příčin. Ne vždy se musí jednat přímo o týrání dítěte, ale může jít o domácí násilí vůči jinému členu rodiny o rozvod rodičů a další situace, které ovšem mohou mít fatální následky a odrazit se v chování dítěte. Těchto nezvyklých projevů by si měli všimnout zejména lidé, kteří jsou s dítětem v nejužším kontaktu - ostatní členové rodiny, učitelé, lékaři.

Policejní komisařka JUDr. Michaela Kučerová, která se v Brně zabývá trestnou činností páchanou na dětech a mládeži lze říci uvádí:

„ Z praxe mohu potvrdit, že nejvíce oznámení o podezření z týrání, zneužívání či zanedbávání dětí přichází od rodinných příslušníků, orgánů sociálně-právní ochrany dětí, lékařů a učitelů“.

3.1. Pomoc rodiny

Největší zájem o blaho dítěte by nepochybně měli mít rodinní příslušníci. Rodina by měla zajišťovat vhodné prostředí pro zdravý vývoj a rozvoj osobnosti dítěte. Užší rodina zahrnuje oba rodiče a děti. Hovoříme-li ovšem o případech týrání, kterého se dopouští právě rodiče, pomoci pak mohou spíše ostatní rodinní příslušníci - prarodiče, sourozenci rodičů, bratřenci, sestřenice apod.

I ostatní příslušníci rodiny by měli tedy mít v rámci možností přehled o tom, zda nejsou děti jejich vlastní rodiny nějakým způsobem týrány, zneužívány či zanedbávány. V případě podezření je jejich povinností tuto skutečnost oznámit Policii ČR nebo státnímu zastupitelství.

Kasuistika

Pětatřicetiletá rozvedená matka třináctiletého chlapce si našla nového přítele a nastěhovala si ho k sobě domů. Muž s chlapcem začal trávit poměrně hodně volného času. Asi po měsíci společného soužití matka utrpěla vážné zranění, se kterým byla delší dobu hospitalizována. Během její nepřítomnosti se o chlapce staral její přítel. S oznámením se na policii po třech měsících obrátil dědeček chlapce. Podezření, že dochází k nezvyklému dění v rodině, v něm vyvolal fakt, že cizí muž mu zakazoval styk s vnukem i telefonický kontakt, chlapec oslovoval muže „táto“ po velice krátké době a další nezvyklé chování. Výsledek šetření policie byl šokující. „Nový táta“ byl recividista, který se v minulosti dopustil mravnostní trestné činnosti. V době, kdy byl s chlapcem sám ho pohlavně zneužíval a nutil k sexuálním praktikám, které si natáčel na kameru. Případem se v současné době stále zabývá soud. (Zdroj Policie ČR Brno 2009).

3.2. Pomoc lékařů

V poslední době se často na veřejnosti objevují poměrně rozporuplné názory na lékaře v souvislosti s plněním oznamovací povinnosti a jakékoliv pochybení je patřičně medializováno. Úloha lékařů v těchto případech však není vůbec jednoduchá. Diagnóza týrání, zneužívání či zanedbávání dítěte je obtížně stanovitelná.

Oznamovací povinnost pro zdravotnické pracovníky v souvislosti s týráním dětí se řídí dle § 367 a § 368 trestního zákoníku. Pokud má lékař pochybnosti zda případ oznámit orgánům činným v trestním řízení z důvodu hodnověrnosti sdělení, měl by věc oznámit orgánům sociálně-právní ochrany dětí, kdy oznamovací povinnost vyplývá z ustanovení § 7 odst. 2 zákona č. 359/1999 Sb.

„Terapeutická práce se v praxi praktického lékaře pro děti a dorost řídí dle doporučení odborných ambulancí a sociálním statutem dítěte, které se nachází v biologické rodině nebo náhradní rodinné péči a nebo v péči ústavní“. (MUDr. Pavel Biskup, Dětský domov, Strančice „Pediatrie pro praxi“, 1/2005, s. 45-46).

Kasuistika

Případ lékařky Mileny Smékalové, která byla postavena před soud v roce 2008 pro podezření z neoznámení týrání dvou chlapců Ondřeje a Jakuba z tzv. kuřimské kauzy. Lékařka si při vyšetřování chlapců nevšimla podezřelých jizev.

V odvolacím řízení brněnský Krajský soud rozhodl, že lékařka do vězení nepůjde. Podle soudců se nepodařilo prokázat, že lékařka musela jizvy na tělech dětí vidět. (ČTK 5.11.2008)

Praktický lékař pro děti a dorost MUDr. Zdeněk Weiss z Nymburku uvádí: *„Týrání nejlépe odhalí širší rodina a škola. Podle mého názoru rodiče s týraným dítětem do ordinace pokud možno nechodí z prostého důvodu, aby se vyhnuli možnosti rozpoznání tohoto stavu. Větší problém vidím v rodinách, kde dítě spíše zanedbávají, nestimulují dostatečně jeho psychosociální vývoj, a také v rozvedených rodinách, kde se skrze dítě řeší partnerské spory. S dopady na psychiku dítěte se setkává každý pediatr velice často“.*

MUDr. Lubomír Brož z Kliniky popáleninové medicíny Fakultní nemocnice Královské Vinohrady uvádí: „Některé dětské úrazy jsou poněkud zvláštní. Proto při příjmu dítěte k hospitalizaci využíváme dotazník pro rodiče od MUD. Biskupa, který se touto problematikou dlouhodobě zabývá. Na základě způsobu jeho vyplnění eventuálně kontaktujeme sociální pracovníky se žádostí o zahájení šetření". (www.fnmotol.cz)

3.3. Pomoc orgánů sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD)

Do výčtu činností OSPOD dle zákona patří:

- vyhledávat výše uvedené děti tzv. děti ohrožené□
- působit na rodiče, aby řádně plnili svoji rodičovskou zodpovědnost
- projednat s rodiči nedostatky ve výchově
- projednat s dítětem nedostatky v chování
- poskytovat rodičům poradenství
- oznámit obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností skutečnosti, které nasvědčují tomu, že se jedná o ohrožené děti

Metodické doporučení Ministerstva práce a sociálních věcí č. 2/2009 k vyhodnocování situace dětí v obtížné sociální situaci

(www.mpsv.cz/files/clanky/7266/Metodicke_doporuceni_MPSV_02.pdf).

Případ dítěte v obtížné rodinné situaci by měl být důkladně, odborně a objektivně vyhodnocen hned v okamžiku, kdy se OSPOD s případem seznámí. Vyhodnocení mapuje situaci, objasňuje potřeby dítěte, a to, do jaké míry jsou či nejsou jeho potřeby naplňovány.

Návrh na řešení situace a individuální plán péče o dítě musí být založený na objektivních a co nejúplnějších informacích. Pokud vyhodnocení ukáže, že nejlepším řešením z hlediska dítěte je umístění v náhradní výchovné péči, je namístě hledat nejvhodnější formu péče a případně vhodnou náhradní rodinu. Umístění dítěte do některého náhradního typu rodinné péče je z hlediska kvality života a vývoje dítěte zcela zásadní zásah, ke kterému by mělo být přikročeno po vyčerpání všech pokusů o podporu a sanaci původní biologické rodiny. Umístění mimo biologickou rodinu by mělo být co nejkratší.

Velkou pozornost je třeba věnovat zlepšení rodinné situace, aby se dítě mohlo vrátit domů a žít s oběma rodiči, nebo alespoň s jedním. Pokud toto není dočasně či dlouhodobě možné, je třeba v první řadě hledat řešení v širší biologické rodině (tj. u prarodičů, dospělých sourozenců apod.).

Včasně a správně provedené vyhodnocení případu dítěte je zásadním momentem pro jeho další život. Odpovědnost za vyhodnocení případu dítěte v péči mají sociální pracovníci OSPOD. Vzhledem k tomu, že vyhodnocení je součástí a základem pro vytvoření *Individuálního plánu péče*, mělo by jeho vytvoření pokud možno předcházet umístění dítěte mimo rodinu. Toto se *netýká* naléhavých neodkladných případů (například týraného dítěte, náhle osiřelého dítěte nebo odloženého novorozence apod.), kdy je vytvořen rychlý dočasný plán.

Je v zájmu dítěte, aby vyhodnocení bylo dokončeno v pokud možno krátkém časovém termínu. Na druhou stranu se nejedná o jednorázovou akci, ale o průběžný proces. Sociální pracovník OSPOD musí učinit rozhodnutí, které zásadním způsobem ovlivní život dítěte. Vyřešení jednoho problému často vede k tomu, že se objeví problémy další, a sociální pracovník musí umět zvážit, jestli přínos jednoho řešení vyváží jeho negativní následky.

3.4. Neziskové organizace a linky důvěry

Své nezastupitelné místo při odhalování případů syndromu CAN mají také organizace jako například Fond ohrožených dětí, Nadace naše dítě nebo Dětské krizové centrum.

Hlavní povinností těchto institucí je:

- pomoc dětem týraným i jinak sociálně ohroženým, se zaměřením na terénní sociální práci a sanaci rodin,
- poskytování náhradní rodinné péče,
- vyhledávání problematických rodin a práce s nimi,
- provoz azylových domů pro rodiny s dětmi a mládež bez domova,
- poradenská a hmotná pomoc náhradním i potřebným vlastním rodinám,
- osvěta a snaha o zlepšení legislativy a praxe na úseku ochrany dětí. (www.fod.cz)

Linky pomoci pokrývají celé území České republiky a jsou provozovány 24 hodin denně a jsou zdarma. Jsou určené pro osoby, které potřebují co možná nejrychlejší a snadno dostupnou pomoc. Zároveň jsou však bezradné, bojí se někomu svěřit, jejich situace je pro ně bezvýchodná. Linka důvěry nabízí dětem anonymitu, naslouchání a řešení jejich problémů. Mezi nejznámější patří Linka bezpečí pro děti a mládež, Růžová linka pro děti a mladé lidi ve stavu akutní krize, Modrá linka.

(www.pomoztedetem.cz, www.linkabezpeci.cz)

Existuje zákonná možnost, že dítě samo může požádat o přijetí do ochranného zařízení (např. Klokánky FOD). I přes nesouhlas rodičů tam mohou pobývat až do rozhodnutí soudu o předběžném opatření.

4. Pedagog a dítě se syndromem CAN v praxi

Učitel neboli pedagog je jedním ze základních činitelů výchovně-vzdělávacího procesu. Kvalitní učitel by měl napomáhat zlepšování prostředí, ve kterém se odehrává výchovný a vzdělávací proces, předávat své znalosti, motivovat žáky k získávání znalostí a dalších zdrojů a také rozvíjet jejich morální hodnoty. Učitelky neměl zapomínat ani na sebevzdělávání, neboť stejně jako jde vpřed doba, mění se i pohled na svět a přibývají nové znalosti. Učitel, ať už v jakékoli podobě, je a byl ve všech kulturách ztělesněním vzdělávání a kultivace. Za učitele jsou ve označování většinou ti, kteří nějakým způsobem napomáhají vývoji a vzdělávání členů společnosti. (<http://cs.wikipedia.org/wiki/Pedagog>).

Škola v problematice týrání, zneužívání a zanedbávání dětí představuje významnou roli. Má své jedinečné a nezastupitelné místo jak v primární prevenci, tak i v záchytné syndromu CAN a také v sociální terapii. (Slaný, J. „*Syndrom CAN*“, 2008, s. 32).

Pracovníci škol i jiných školských zařízení mohou bezesporu zjistit případy týrání dětí nejsnadněji. Učitelé jsou s dětmi nejčastěji v kontaktu a kromě toho, že mohou poskytnout informace o potížích dítěte ve škole, může učitel zjistit i velmi důležité poznatky o jeho sociálním přizpůsobení (např. o tom jak se dítě chová mezi svými vrstevníky nebo zda má

problémy s poslušností ve třídě), stejně jako o obecných rysech chování, jakým je například hyperaktivita. (Roménová, T. Psychologická pomoc dětem v nesnázích. Portál: Praha 2000, s 30).

Včasná identifikace domácího násilí v rodině žáka může vést k dřívější a efektivnější podpoře a intervenci pro děti a jejich rodiny. Učitel je v ideálním postavení, ale musí vědět, jak v takových případech postupovat, aby nevhodně nezasáhl do rodiny a nedošlo tak ke zhoršení situace a ohrožení žáka.

4.1. Možnosti vymezené v zákoně

V souvislosti se syndromem CAN nemá učitel žádné výhradní postavení a jeho pravomoci jsou omezené. Při podezření na syndrom CAN se na učitele i jiné pedagogické pracovníky vztahuje také oznamovací povinnost dle trestního zákoníku i podle zákona o sociálně právní ochraně dětí. Činnost učitelů a pedagogických pracovníků je vymezena i v tzv. školském zákoně, ze kterého vyplývají také povinnosti pro rodiče, jakožto zákonné zástupce dětí.

V případě, že učitel či jiný pracovník školy má podezření, že v rodině může docházet k týrání dítěte je povinen dát podnět policii případně informovat OSPOD. Je možné se obrátit také přímo na státní zastupitelství a jako oznamovatel žádat, aby byla škola informována o přijatých opatřeních ve stanovené lhůtě. Pokud se po provedeném šetření neprokáže, že v rodině dochází k páčání trestného činu či přestupku, nemůže být oznamovatel (učitel) žádným způsobem stíhán.

Z dalších zjištěných informací vyplývá, že učitel není oprávněn dítě například fyzicky prohlédnout, zda nemá stopy po týrání. Učitel nemůže dítě nechat vyšetřit psychologem bez souhlasu rodičů. Tento krok ovšem může učinit sociální pracovníce, která vyšetření psychologem nařídí. Lékař však nesmí zprávu o vyšetření předat učiteli bez vědomí rodičů.

Učitel může odvést dítě do krizového centra či na policii v případě, že dítě o pomoc požádá a bojí se jít domů. Existuje zde podezření, že by mohlo dojít k újmě na životu či zdraví dítěte.

4.2. Prevence na školách

Škola má nezastupitelné místo, co se týká prevence ať už prevence násilí nebo jiných sociálně patologických jevů.

Ústředním orgánem správy na úseku školství je Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy (MŠMT), které má stěžejní podíl při uplatňování školní primární prevence rizikových projevů chování u dětí a mládeže v České republice. V roce 2009 byla vydána *Strategie prevence rizikových projevů chování u dětí a mládeže v působnosti resortu školství, mládeže a tělovýchovy na období 2009 - 2012*. Primární prevence rizikových projevů chování u žáků v působnosti MŠMT je zde zaměřena mimo jiné, také na rozpoznání a zajištění včasné intervence zejména v případech domácího násilí, týrání a zneužívání dětí, včetně komerčního sexuálního zneužívání a ohrožování výchovy mládeže.

Školy mohou v rámci primární prevence domácí násilí zařadit do svých vzdělávacích programů. Na mnoha školách dnes již působí metodik prevence, který tyto preventivní programy týkající se různých oblastí (šikana, drogy, záškoláctví atd.) zajišťuje.

„Záleží opět na dané škole a učiteli, jakým způsobem zařadí do výuky problematiku nebezpečí týrání dítěte. Informace o tom, že nikdo nesmí dítěti ubližovat, jsou součástí dětských práv, se kterými by školy měly žáky seznámit. Téma týrání dítěte, zvláště pohlavního zneužívání, může škola zařadit i do sexuální výchovy a pozvat si příslušného odborníka. V každém případě by se nějakou formou děti měly v průběhu školní docházky dozvídat, kde jsou hranice, za které by neměl ani rodič vkročit, a co dělat, pokud se dítě setká s prvními projevy týrání, zneužívání či zanedbávání. Každé dítě by se mělo co nejdříve seznámit jednak s tím, co představují takzvané tabu zóny na jeho těle, jednak by mělo vědět, na koho se obrátit a kam zavolat, pokud mu někdo začne ubližovat nebo i když má jen pochybnosti o správnosti chování svých blízkých k vlastní osobě. Učitelé si podle

našich zkušeností velice dobře uvědomují důležitost tohoto tématu, a proto se na nás často obracují, abychom jim zaslali příslušné materiály,“ uzavírá ředitelka Nadace Naše dítě. (http://www.ucitelskenoviny.cz/obsah_clanku.php?vydani=38&rok=05&odkaz=skola.htm)

Mnoho škol také spolupracuje s Policií České republiky v rámci prevence, konkrétně s Preventivně informačním oddělením (PIO), kde jsou zařazeni policisté, kteří se věnují právě preventivní činnosti. Policejní preventivní pracovníci se zaměřují zejména na prevenci sekundární, tedy působení na rizikové skupiny žáků. Nezřídka navštěvují také školy (konkrétní třídy), kde je výskyt sociálně-patologických jevů.

4.3. Informovanost učitelů

Nejdůležitější pro děti i učitele v souvislosti se syndromem CAN je informovanost ať už v podobě letáků, brožur, kde naleznou důležitá telefonní čísla, tak v podobě různých besed či seminářů. Dětem je třeba zdůrazňovat jejich právo na pomoc, na vlastní bezpečnost, a případnou možnost azylového ubytování. Učitel by měl umět nejen dítě vyslechnout, ale zejména mu umět pomoci, měl by znát své možnosti, případně vědět na koho se v kritické situaci obrátit.

Na základě zjištěných informací vyplývajících ze skutečně šetřených případů týrání a informací, které jsem získala od učitelů z pěti brněnských a jedné venkovské základní školy vyplývá, že „obyčejní“ učitelé nejsou v souvislosti s problematikou CAN dostatečně informováni. Veškerá případná školení, která jsou pedagogickým pracovníkům nabízena různými institucemi (například SPONDEA, Krizové centrum pro děti a mládež) jsou určena pouze vybraným učitelům nejčastěji výchovným poradcům, školním psychologům či metodikům prevence. S žákem je ovšem více v kontaktu zejména na prvním stupni třídní učitel, který se v případě potřeby obrací s problémem na výchovného poradce.

Například od ledna letošního roku je v účinnosti nový Trestní zákoník, který prošel mnoha změnami, jak bylo uvedeno v předchozích kapitolách. Pro občany, tedy i pro učitele vyplývá oznamovací povinnost pro konkrétní trestné činy. Pokud chce učitel znát jednotlivá ustanovení, musí si je sám vyhledat.

Učitelé sami uvádí, že zdrojů, kde informace získat je hodně, nicméně musí se sami aktivně podílet na jejich vyhledávání. Většinu informací si obstarávají z vlastní iniciativy ve svém volnu, a to většinou až v okamžiku, kdy se osobně setkají s případem týraného dítěte.

4.4. Konkrétní případ z Brna

Kasuistika

Brněnští kriminalisté řešili v loňském roce závažný případ týrání dnes již desetileté Milušky. Podle zjištěných informací a lékařských posudků byla dívka vlastní matkou týraná nejméně od šesti let věku. Podivného chování matky si všimla třídní učitelka již v první třídě. Nejprve se však zdálo, že se jedná o individuální a přísnou výchovu matky, která si ani v žádném případě nepřipouštěla, že její výchovné metody dívku neurotizují a nenávratně poškozují její psychiku. Jednalo se o případ velice těžko prokazatelný. Až po třech letech, třídní učitelka podala podnět Orgánu sociálně-právní ochrany dětí, kdy se dostaly napovrch další informace o surovém bití Milušky, o vyhazování z bytu a zavírání do sklepa. Po tomto oznámení proběhlo šetření OSPOD doma i ve škole. Rozčilená matka si svoji zlost vybijela na třídní učitelce. Miluščino trápení bylo ukončeno až jeden den večer, kdy ji matka zbilá. Na rány a křik tehdy zareagovali sousedé, kteří zavolali policii. Miluška byla matce odebrána a byla umístěna do dětského domova, kde je doposud.

Pozn. Jméno dívky a údaje, které by mohly vést k identifikaci byly změněny.

Dle slov třídní učitelky i výsledků šetření OSPOD byla dívka i její dva mladší sourozenci materiálně dobře zabezpečeni. Miluška chodila čistě a velmi pěkně oblekaná. Ve škole byla velice šikovná a ochotně pomáhala ostatním. Patřila k dětem spíše uzavřenějším o matce nikdy nechtěla mluvit. Podle učitelky byla dívka ve třídě šťastná, bylo to pro ni jediné bezpečné místo. V okamžiku, kdy se objevila matka nastala v chování Milušky výrazná změna.

Třídní učitelka měla s matkou neustále konflikty kvůli Milušce. Matka vyčítala učitelce, že ji dává jedničky zadarmo a že Milušku proti ní navádí, protože ji doma neposlouchá. Kdykoliv se pokusila promluvit s matkou o výchovných metodách, nastal konflikt. Matka si začala na třídní učitelku stěžovat a podezírala ji, že její dceři nadřazuje.

Paní učitelka byla svědkem situace, kdy matka na dceru hystericky křičela a dívka se pozvracela.

(Zdroj Policie ČR: Protokol o výslechu svědka).

V souvislosti s uvedeným případem uvádím pro dokreslení výsledek Psychologického rozboru a závěry znaleckého vyšetření malé Milušky:

Psychologické vyšetření nezletilé Milušky zjistilo, že ta má normální intelekt s dobrou pamětí a je schopna vyvozovat logické souvislosti. Osobnost nezletilé se vyvíjí disharmonicky. Výchovným působením matky se u Milušky vytvořilo snížené sebevědomí, nejistota, stažení se do sebe, úzkostnost a strach. Nezletilá postrádá spontaneitu, není tvořivá. Její citový a sociální vývoj je utlumený. Kromě strachu a smutku neprojevuje jiné emoce. Neusměje se, nedává najevo pozitivní city ani radost. Neprosazuje se mezi vrstevníky, drží se spíše stranou, bojí se. Omezeně komunikuje a má strach sdělit cokoli k vlastní rodině. V kontaktu je neurotická, pohybuje ústy, ale nemluví, nekomunikuje. Pokud mluví, potom tichým hlasem až šeptem. Její nálada je snižená. Jak potvrdila, trpí neurotickými, vegetativními projevy - při křiku matky zvrací. Testové vyšetření nepotvrdilo sklon nezletilé k vymyšlení si nepravdivých informací a k bájevné lhavosti. Matka ale upozorňovala na zapírání, lhaní a dřívější krádež nezletilé. Lež Milušky, kterou matka popsala, má přitom typické znaky lži ze strachu. Zapírání a takového lhaní je časté u dětí, které mají strach z rodiče, případně jsou týrány.

Nezletilá vyrůstá zatím v úplné rodině, jako osvojená současným otcem. I toto, druhé manželství matky, bylo právě rozvedeno. Matka se pečlivě stará o chod domácnosti a o zabezpečení materiálních potřeb dětí, je čistotná a děti nikdy nestrádají nedostatkem jídla. Pravděpodobně byla vychovávána v emočně nepříznivém prostředí, případně byla sama týrána. Její výchova je necitlivá a chladná. Zdůrazňuje plnění povinností a každý drobný přestupek trestá. Nadměrně kritizuje, nepochválí, děti nepohladí, nepomazlí se s nimi, nepovídá si s nimi. Její výchova získává charakter vojenského drilu a způsobuje citovou deprivaci. Chování matky vůči dětem dokáže být zcela bezohledné, egocentrické a vybočující z přijatelné normy. Reaguje dráždivě a vztahovačně na jakoukoliv výchovnou radu. Vinu svádí na okolí. Při závěrečném pohovoru se znalkyně reagovala křikem a scénami na zmínku o potížích Milušky. Zcela nevhodně, v přítomnosti mladší dcery,

vykřikovala tak, že ji musela Miluška slyšet v čekárně. Brečela, křičela ať ji zbavíme výchovné povinnosti k Milušce, ať jí je Miluška odebrána a dána do ústavu, nechce mít už další potíže, všichni ji obviňují a vina je při tom v Milušce a její učitelce. Žádá, aby ji byla Miluška odebrána. Nebyla ochotna hovořit o nápravě výchovných nedostatků. Podle reakcí mladší dcery zřejmě takové scény a výlevy jsou v rodině častější. Dítě sledovalo matčinu scénu bez většího rozrušení a samo ji podávalo kapesník. Bylo by vhodné posouzení výchovných schopností matky a jejího psychického stavu odborníkem.

V odborné literatuře je týrání dítěte popsáno jako převážně úmyslné ublížení dítěti pasivní nebo aktivní formou. Fyzického týrání zahrnuje bití, pálení, topení, kousání a projevuje se vznikem modřin, zlomenin, jizev atd. Reakcí týraného dítěte je strach, nejistota, úzkost, strach z konkrétní osoby, obranné a úhybné pohyby, pasivita nebo agresivita, stud zabití, omlouvání týrající osoby, neklid, závislost a snaha zavděčit se týrající osobě, kterou většinou neodsuzuje, dále se projevuje vyhýbáním se kontaktu a komunikací s okolím, uzavřenost.

Psychické týrání se projevuje nadáváním, shazováním, odmítáním dítěte, vyhrožováním, tresty, zamykáním, vyhazováním z bytu, zakazováním kamarádů, vyčítáním. U dítěte se následky projevují opožděným vývojem, lhaním, krádežemi, násilným chováním, neposlušností vůči týrající osobě, smutkem, vegetativními potížemi, pomočováním.

Z popsaných výsledků bylo u nezletilé Milušky diagnostikováno:

Strach z matky, pasivita, závislost a snaha zavděčit se matce, vyhýbání se a strach z komunikace s okolím, vyhýbání se kontaktům, nesdílnost a strach o týrání mluvit, uzavřenost, tenze. Popsané chování je typické pro fyzicky týrané dítě. Z následků psychického týrání bylo u nezletilé zjištěno: Opoždování vývoje v oblasti emocí a citů, sociálního vývoje, lhaní matce, krádež, neposlušnost výhradně vůči matce, trvalý smutek, nejistota a snížené sebevědomí. Je možné shrnout, že u nezletilé znalecké vyšetření potvrdilo důsledky fyzického a psychického týrání matkou. (Zdroj: spis Policie ČR).

S třídní učitelkou jsem provedla osobně rozhovor 19. března 2010 ve 13:00 hodin.

Jedná se o učitelku základní školy s třicetiletou praxí. Sama při rozhovoru potvrdila, že je to první případ týraného dítěte, se kterým se jako pedagog za dobu svého působení setkala.

Uvedla, že od počátku nedokázala rozeznat zda se skutečně jedná o týrání nebo jen přísnou výchovu - „vždyť před padesáti lety by si nikdo ničeho ani nevšimnul“. Časem se ovšem ukázalo, že v rodině chybí jakýkoliv projev lásky ze strany matky. Učitelka případ postupně konzultovala s výchovnou poradkyní, družinářkou a ostatními lidmi, kteří rodinu znali.

Na základě uvedeného případu má kantorka již povědomí o problému syndromu CAN. Sama uvedla, že před tím uvedené problematice nevěnovala zvláštní pozornost. Dle jejího názoru chybí učitelům dostatek informací a nějaký kompletní „manuál“, by jistě uvítali.

Z rozhovorů s dalšími pedagogy vyplývají obdobné názory. Lze říci, že základní znalosti učitelé mají, ale většina z nich uvedla, že by bylo vhodné, kdyby měli více informací v souvislosti s danou problematikou.

5. Pomoc učitelům

Jak již bylo výše uvedeno zdrojů, kde získávat informace je mnoho. V dnešní době lidé nejčastěji hledají na internetu, který nabízí nepřehledné množství různých zajímavostí, ovšem mnohdy lze spekulovat o pravdivosti příspěvků. Nejvhodnější je hledat informace na oficiálních webových stránkách konkrétních institucí nebo sáhnout po zákonech a odborných publikacích.

O týrání dětí se v posledních letech v médiích hodně mluví i píše, ale pouze v souvislosti s výskytem tohoto negativního jevu. Z doposud zjištěných skutečností vyplývá, že informací týkajících se postupu jak pomoci týraným dětem, je přece jen stále málo. Lidé se bojí oznamovat tyto případy a důvodem je zejména nedostatečné vzdělání v dané problematice a absence osvětových programů.

Je-li učitel v takovém postavení, kdy má možnost odhalit týrání dítěte v rodině a může mu pomoci, musí vědět jak. Učitel by měl mít k dispozici informační materiál, kde by byly souhrnně uvedeny všechny důležité informace, jak si v rizikových situacích počínat.

Na základě výsledků zjištěných při zpracování mé bakalářské práce bych ráda do budoucna v rámci Jihomoravského kraje realizovala projekt zaměřený na informování pedagogických pracovníků v souvislosti se syndromem CAN, který by zaštiťovalo Krajské ředitelství police Jihomoravského kraje.

Pracovní název projektu je „Podej pomocnou ruku!“ a měl by se skládat ze tří částí:

- Distribuce informačního materiálu jednotlivým učitelům
- Seminář a beseda
- Materiály pro děti

Hlavním cílem realizace projektu je osvěta problému syndromu CAN zejména mezi pedagogickými pracovníky a zjednodušení práce učitelů při řešení tohoto problému. Kvalitní soubor všech důležitých informací bude mít učitel v přehledném „manuálu“. Pozornost by měla být věnována také dětem základních škol, kterým by problematiku týrání vysvětlili v rámci přednáškové činnosti pracovníci policie.

5.1. Tahák pro učitele

Učitelé by měli obdržet praktickou příručku ve formátu A6, kterou by vytvořili pracovníci Preventivně informačního oddělení Policie ČR případně ve spolupráci s dalšími subjekty. Tento informační materiál by se měl skládat z pěti okruhů:

1. Základní informace týkající se syndromu CAN, které by měly pomoci týrání odhalit:

- vysvětlení pojmu
- formy týrání
- jak se projevují děti se syndromem CAN
- jak se projevují týrající rodiče
- čeho je třeba si nejvíce všimnout apod.

2. Co praví zákon v souvislosti se syndromem CAN (výčet souvisejících zákonů a paragrafů včetně některých ustanovení).
3. Konkrétní možné postupy pedagoga při podezření na týrání dítěte (jak postupovat, na koho se obrátit, jak spolupracovat s dítětem i s rodiči apod.)
4. Spolupráce s OSPOD a Policií ČR (zachování anonymity oznamovatele apod.)
5. Seznam krizových center, azylových zařízení a kontakty na instituce, které nabízí pomoc.

5.2. Seminář a beseda

V případě zájmu ze strany pedagogických pracovníků by v rámci osvětového programu byla nabídnuta možnost, zúčastnit se semináře spojeného s besedou v prostorách Informačního centra policie v Brně, případně přímo v budovách škol. Na setkání by byli přizváni také pracovníci Služby kriminální policie a vyšetřování a sociální pracovníci, kteří by o problematice mohli poskytnout fundované informace.

Součástí uvedeného programu by učitelé byli seznámeni s projektem, který byl již realizován 1. prosince 2009 v Brně pod názvem „Děti v roli svědka či oběti“. Kromě otevření nově vybavených výslechových místností pro děti, byly vytvořeny také figurky policisty a policistky (viz. foto níže), pomocí kterých mohou policisté s dítětem navázat užší kontakt a při výslechu ho co nejméně viktimizovat. Figurky jsou bez ostrých hran a nebezpečných výztuh a nejsou z dráždivých či alergických materiálů. Využití uvedených postavíček má širokou škálu možností, práce s nimi může napomoci také například v oblasti rozkrývání latentního domácího násilí. Využití figurek by mohlo být zajímavé právě i pro učitele zejména mladších žáků (1.- 3. tříd).

Foto: Policie ČR KŘP JmK PIO

Setkání by dále mělo pomoci učitelům se důkladněji seznámit s problematikou syndromu CAN a ujasnit si případné nejasnosti. Součástí by mohlo být i rozebrání modelových případů, kdy není zjevné zda se jedná o týrání či nikoliv a účastníci by měli možnost se podělit o vlastní zkušenosti.

5.3. Materiály pro děti

V souvislosti s realizací projektu by pracovníci policie prováděli přednáškovou činnost na základních školách a žákům by vysvětlili základní informace o týrání. Děti od prvních do čtvrtých tříd by obdržely obrázkovou brožurku, kde by byly znázorněny situace týrání. Žáci by podle obrázků za pomoci policisty rozpoznávaly, zda vyobrazené chování rodiče je či není správné.

Při práci s mladšími žáky policisté budou také využívat již zmíněné policejní figurky, které usnadní navázání kontaktu a vytvoří přátelskou atmosféru ve skupině.

Se staršími žáky by se uskutečnila beseda na dané téma, při které by jim policisté předali zápisníky s důležitými kontakty, výpisem linek důvěry a krizových center, na které se může dítě samo kdykoliv obrátit.

Závěr

Bakalářskou práci na téma „Týrané dítě a pomoc pedagoga“ jsem začala psát s ambicí odpovědět na otázky týkající se problematiky syndromu CAN a zaměřit se zejména na pomoc týraným dětem. Zjišťovala jsem jakou úlohu při řešení a objasňování těchto případů mohou sehrát především učitelé, kteří mají velkou možnost rozeznat tyto případy.

V rámci svého povolání jsem měla možnost zjišťovat informace přímo v praxi. Jednak při účasti u výslechů šetřených případů týraných dětí a také při vlastní preventivní činnosti, kdy jsem se setkávala s učiteli a zjišťovala poznatky z pohledu učitelů a ze školního prostředí.

Na otázku zda je učitel osobou, která může nejlépe odhalit týrání dítěte v rodině, mohu jednoznačně odpovědět, že ano. Školy mají nejrůznější programy a akce, při kterých mohou s dítětem navázat užší kontakt. Mají možnost se setkávat s rodiči v rámci třídních schůzek apod. Bohužel stále mezi pedagogickými pracovníky, zejména mezi řadovými učiteli panuje jistá „nejistota“ tyto případy oznamovat.

Učitelé se mnohdy nechtějí plést do tzv. „rodinných záležitostí“ nebo zkrátka nedokáží rozpoznat, zda se skutečně jedná o týrání či nikoliv. Chyba ovšem není na straně učitelů, ale spíše v systému informovanosti. Absence osvětových programů, málo informačních materiálů určených přímo pro školy jsou hlavní příčinou, proč se učitelé zatím v uvedené problematice příliš neorientují.

Z provedeného šetření je ovšem zřejmé, že zájem pedagogů o informační materiály a častější spolupráci například s policií je velký. Z tohoto důvodu bylo zpracování mé bakalářské práce velice přínosné a jak jsem nastínila v poslední kapitole, bude má práce i východiskem pro realizaci projektu.

Závěrem bych ráda poznamenala, že týrání dětí patří mezi nejhorší zločiny, ke kterým by společnost neměla být lhostejná. Vyšetřování těchto případů je velice náročné, ale čím dříve dojde k jejich odhalení, tím roste šance na další spokojenější a radostnější život dítěte.

Resumé

Bakalářská práce na téma „Týrané dítě a pomoc pedagoga“ je rozdělena do pěti celků. Začátek je věnován stručnému pohledu do historie násilí páchaného na dětech, teoretickým pojmům a definicím. Dále jsou zde zahrnuty jednotlivé formy týrání. Vymezení těchto teoretických východisek je nezbytné pro další zpracování tématu.

Druhá kapitola přináší přehled české právní úpravy v souvislosti se syndromem CAN. V rámci nového Trestního zákoníku, který nabyl účinnosti 1.1.2010 jsou v kapitole i některé skutkové podstaty trestných činů, které se vztahují k problematice. Pro lepší orientaci uvádím také některá ustanovení ze zákona o rodině a zákona o sociálně-právní ochraně dětí.

Tématem třetí kapitoly je pomoc týraným dětem. V této části je nastíněna otázka, kdo může nejlépe týranému dítěti pomoci a jakým způsobem. Jsou zde uvedeny konkrétní případy z praxe, které doplňují teorii.

Samostatná kapitola je věnována pedagogickým pracovníkům. Zahrnuje možnosti učitelů jak postupovat v případě podezření na syndrom CAN a prevenci na školách. Jedna z podkapitol je věnovaná informovanosti učitelů a zahrnuje také poznatky z praktického šetření. Uvádím také konkrétní případ z brněnské základní školy a pro dokreslení celé problematiky výsledky psychologického vyšetření týrané dívky.

Pátá kapitola zahrnuje možné řešení jak pomoci pedagogickým pracovníkům v lepší informovanosti a orientaci v souvislosti se syndromem CAN. Je zde uveden i návrh projektu, který by měl být v budoucnu v rámci Policie ČR Jihomoravského kraje realizován.

Anotace

Bakalářská práce na téma „Týrané dítě a pomoc pedagoga“, je rozdělena do pěti kapitol. Zahrnuje teoretická východiska problematiky syndromu CAN, zabývá se českou právní úpravou a možnostmi pomoci týraným dětem. Práce odhaluje také postavení učitele v souvislosti s odhalováním a oznamováním případů týraných dětí. Z výsledků provedeného šetření vyplývá, že nejen v rámci společnosti, ale i mezi pedagogy není dostatečná informovanost o problému týraných a zneužívaných dětí. Práce zahrnuje také nástin projektu, který by mohl částečně osvětlit problém a napomoci zlepšení současné situace.

Klíčová slova

týrání dětí, syndrom CAN, zneužívání dětí, zanedbávání dětí, pedagog, učitel,

Annotation

This thesis "Abused child and the help of teacher" is divided into five chapters. It includes theoretical premises of the CAN syndrome, Czech law order and possibilities of help for abused children. This thesis also reveals the situation of the teacher in terms of bringing to light and announcing cases of abused children. According to the findings, there is a lack of knowledge about the problem of abused children, both between the society and teachers. The thesis also includes the outline of a project that could help to improve present situation.

Keywords

abused child, syndrome CAN, neglect, teacher

Použitá literatura

Legislativní texty

Zákon č. 104/1991 Sb. Úmluva o právech dítěte

Všeobecná deklarace lidských práv, čl. 16

Listina základních práv a svobod, součást Ústavního pořádku ČR

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník

Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)

Zákon č. 200/1990 Sb., o přestupcích, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 273/2008 Sb., o Policii České republiky

Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, novela 234/1992 Sb.

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělání

Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů

Usnesení vlády České republiky ze dne 3. září 2008 č. 1139

Publikace

Bentovim, A. *Týrání a sexuální zneužívání v rodinách*. Praha: Grada, 1998. ISBN 80-7169-629-3.

Dunovský, J., Dytrych, Z., Matějček, Z. a kol. *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. Praha, Avicenum, Grada, 1995. ISBN 80-7169-192-5.

Gjuričová, Š., Kocourková J., Koutek J. *Podoby násilí v rodině*. Vyšehrad, Praha 2000. ISBN 80-7021-416-3.

Chmelík J. a kol. *Mravnost, pornografie a mravnostní kriminalita*. Portál, Praha 2003. ISBN 80-7178-739-6.

Ronenová, T. *Psychologická pomoc dětem v nesnázích*. Portál, Praha 2000. ISBN 80-7178-370-6.

Slaný, J. *Syndrom CAN*. Ostravská univerzita v Ostravě, Zdravotně sociální fakulta, Ostrava 2008. ISBN 978-80-7368-474-7.

Vyhlídalová, P. *Trauma oběti trestného činu*, Bílý kruh bezpečí, 1996

Časopisy

Biskup, P., Dětský domov, Strančice „Pediatrie pro praxi“, 1/2005

Ostatní zdroje

Policie České republiky, Městské ředitelství Brno, *Evidence trestné činnosti*

Informační servis prevence kriminality, Ministerstvo vnitra, Praha, listopad/prosinec 2009

Zpravodajství České tiskové kanceláře

Internetové zdroje

<http://www.fod.cz>

<http://www.pomoztedetem.cz>

<http://www.linkabezpeci.cz>

<http://www.nasedite.cz>

<http://www.dkc.cz>

<http://www.fnmotol.cz>

<http://www.policie.cz>

<http://www.msmt.cz>

http://www.mpsv.cz/files/clanky/7266/Methodicke_doporuceni_MPSV_02.pdf

<http://cs.wikipedia.org/wiki/Pedagog>

http://www.ucitelskenoviny.cz/obsah_clanku.php?vydani=38&rok=05&odkaz=skola.htm

http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/casopisy/kriminalistika/2001/01_02/zoubkova.html